

Historie a principy památkové ochrany výstavního areálu na příkladu brněnského výstaviště

Lenka ŠTĚPÁNKOVÁ

ANNOTACE: *Na příkladu brněnského výstaviště, které jako stavební soubor představuje významnou památku moderní architektury 20. století v Československu, jsou naznačeny některé problémy související s památkovou ochranou urbanistického celku. Nutnost chránit urbanistickou kompozici areálu a současně respektovat potřeby výstavnictví, které rovněž představuje kulturní a historickou hodnotu, se ukazuje jako skutečná výzva pro památkovou péči i další související obory.*

Úvod

Památková péče se v ochraně urbanistických hodnot tradičně zaměřuje na strukturu historických sídel, částečně také na významné krajinné prvky a zeleň, k čemuž v moderní době přistupuje potřeba chránit industriální architekturu a technické dědictví včetně průmyslových areálů. V tomto kontextu má památková ochrana veletržního areálu specifické postavení. Výstaviště jsou sice vnímána jako zvláštní případ území s dochovanými urbanistickými hodnotami,¹ avšak jejich omezený počet a unikátní stavební a historický vývoj každého z nich značně komplikují vyvození obecných pravidel pro ochranu jejich urbanistické kompozice. Situaci dále komplikuje fakt, že otázka uchování a případného dalšího rozvíjení a citlivého doplňování urbanistické struktury je disciplínou na pomezí památkové péče, územního plánování a urbanistické tvorby.

Brněnské výstaviště je exemplárním případem urbanistického celku, který vděčí za svou jedinečnost historickému vývoji. Původní komplex funkcionalistických staveb vznikl v meziválečném období jako tehdy typický soudobý výstavní areál² s jednotlivými soliterními pavilony uspořádanými v rámci klasicizující urbanistické kompozice založené na symetrii, osách a průhledech a s velkorysími proměnami.³ O tři dekády později bylo výstaviště zásadně rozšířeno, aby nadále sloužilo jako národní výstaviště a výkladní skříň státem řízené ekonomiky, přičemž pavilony byly opět koncipovány převážně jako solitéry a byl kladen přiměřený důraz na kvalitu urbanistického řešení a respekt k původnímu projektu.⁴ Zatím poslední fázi přestavby veletržního areálu odstartovaly politické a hospodářské změny po roce 1989, kdy bylo výstaviště pod taktovkou zahraničního investora postupně cíleně proměňováno v komerčně provozovaný veletržní areál.⁵ Pro každý z těchto typů areálů existují v evropském měřítku paralely, které mohou sloužit jako vodítko při obecném posuzování; je to ovšem právě historické spojení těchto typů v jednom

1

■ Poznámky

1 Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*, Praha 2015. Dostupné online: <https://www.npu.cz/publikace/metodika-identifikace-a-klasifikace-uzemi-s-urbanistickymi-hodnotami.pdf>, vyhledáno 19. 2. 2020. Z nejnovější literatury k historii areálu viz Zdeněk Müller, *Brněnské výstaviště. Stavba století. Stavební vývoj 1928–2002*, Brno 2002. – Jindřich Chatrný – Dagmar Černoušková (edd.), *Ve znamení paraboly*, Brno 2008.

2 Ve stejné době jako Zemské výstaviště v Brně (1928) vznikaly výstavní areály v dalších evropských městech, např. v Poznani pro výstavu PWK (Powszechna wystawa krajowa, 1929) či v Barceloně pro světovou výstavu (1929) nebo jako stálé veletržní areály, např. v Paříži (Porte de Versailles, 1923) a Miláně (Fiera Campionara, 1923).

3 Autorem návrhu brněnského výstavního areálu vybraného v urbanistické soutěži v roce 1923 k realizaci byl Josef Kalous, realizaci výstavby podle Kalousova plánu prováděl v letech 1927–1928 Emil Králík.

4 Urbanistické plány, podle kterých probíhala přestavba veletržního areálu v letech 1957–1959, vznikaly ve Státním projektovém ústavu Brno v kolektivu Zdeňka Alexy.

Obr. 1. *Letecký pohled na areál brněnského výstaviště – v ose k pavilonu Z. Na celkovém pohledu na areál jsou patrné hlavní prvky urbanistické kompozice. Dvě veletržní promenády definované křídly hlavního výstavního paláce (dnes pavilon A) doplnila při rozšiřování areálu pro strojírenské výstavy třetí osa, směřující k pavilonu Z. V centrální části areálu se zachoval park s alejí vedoucí k budově zámečku. Foto: Archiv společnosti Veletrhy Brno.*

ním projektovém ústavu Brno v kolektivu Zdeňka Alexy. Srov.: Studie k úvodnímu projektu výstavištního areálu Brněnských vzorkových, *Architektura ČSR* 17, 1958, č. 3–4, s. 185.

5 Tato fáze přestavby se odehrávala podle rozvojových plánů zpracovávaných a průběžně aktualizovaných Odborem hlavního architekta Brněnských veletrhů a výstav (dále jen BVV). Ideově rámcově vycházely z Generelu BVV 1977, který předpokládal doplnění západní části výstaviště modulární ortogonální zástavbou; jeho hlavním autorem byl Zdeněk Müller. Publikováno in: Müller (pozn. 1), s. 81–85.

výstavišti, které spolu s jeho rozlohou činí z brněnského výstaviště v českém prostředí ojedinělý případ vymykající se jednoznačnému uchopení.

Přestože v zásadě existuje shoda na míře a způsobu ochrany jednotlivých budov, v otázce ochrany urbanistických hodnot a areálu jako celku rozhodně konsensus nepanuje. Nedostatek mezioborové diskuse, která by reflektovala urbanistické hodnoty unikátního areálu, přispívá k dnešnímu stavu, kdy je památková ochrana areálu definována současně třemi různými způsoby. V době, kdy se změnou vlastníka⁶ existuje tlak na předefinování funkce a účelu areálu a současně se řada památkově chráněných objektů ocitá ve fázi svého životního cyklu, v níž vyžaduje nikoliv opravy, nýbrž celkovou rekonstrukci, si tento článek klade za cíl přispět k otevření debaty o památkové ochraně výstaviště. Jejím výsledkem by optimálně měla být jasná představa o možnostech budoucího rozvoje ve vztahu ke kulturně-historické hodnotě areálu a péči o dochované architektonické a urbanistické dědictví.

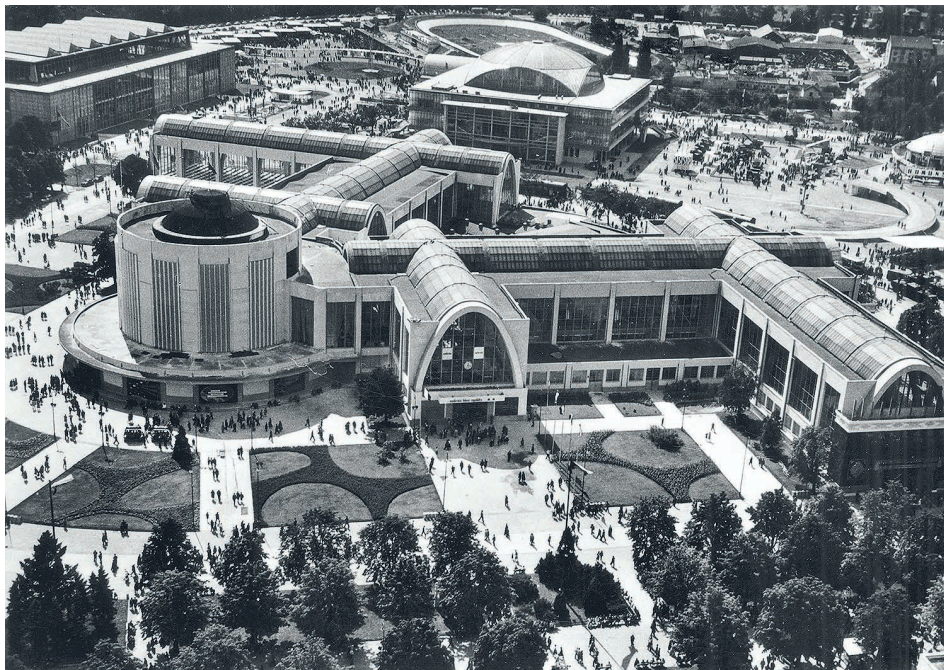
Vývoj památkové ochrany výstaviště

Památkový katalog Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ) o brněnském výstavišti uvádí: „Areál brněnského výstaviště patří k nejucelenějším souborům české moderní architektury. První etapu představují objekty vzniklé v letech 1926–1928 pro Výstavu soudobé kultury, k desetiletému jubileu Československé republiky, která reprezentovala úspěch mladého českého funkcionalismu. Druhá etapa představuje výstavbu objektů z let 1955–1961 pro výstavu československého strojírenství a následující veletrhy a odpovídá rozsahu československé architektury s estetikou tzv. socialistického realismu a úsilí o spojení se světovou architektonickou tvorbou při využití moderní stavební techniky.“

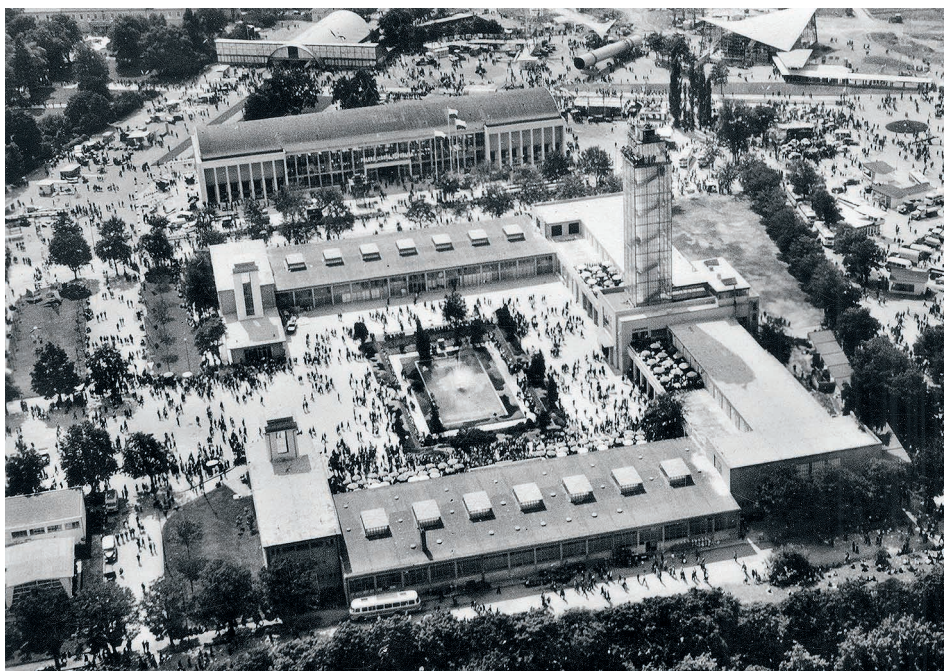
Od své výstavby v roce 1928 až do konce 2. světové války byl areál vnímán jako soubor moderních budov. Jeho památková ochrana se datuje od poválečného období, přičemž prvním památkově chráněným objektem se stala nejstarší budova na území výstaviště – rezidence rodiny Viktora Bauera. Klasicistní zámček s centrální původně barokní částí a interiéry podle návrhu Adolfa Loose byl prohlášen za památku na základě vyjádření Státního památko-

■ Poznámky

⁶ Majitelem 100 % akcií společnosti Veletrhy Brno, která veletržní areál vlastní a provozuje, je od roku 2016 statutární město Brno (v letech 1998–2015 vlastnilo statutární město Brno 30 % akcií a 60 % akcií patřilo německé veletržní správě Messe Düsseldorf).

2

3

Obr. 2. Brněnské výstaviště – historický letecký pohled na pavilon A. Historický snímek pavilonu A ukazuje podobu pavilonu před celkovou rekonstrukcí na počátku 80. let. V popředí jsou zachyceny dobové zahradní úpravy okolí pavilonu a víceřadá alej v hlavní komunikaci. Foto: Karel Hájek.

Obr. 3. Brněnské výstaviště – historický letecký pohled na pavilon G. Původní podoba pavilonu G se dvěma subtilními bočními křídly a zahradními úpravami kolem jezírka v atriu. V sousedství se nacházel pavilon F, který v roce 2003 ustoupil novostavbě stejnojmenného moderního pavilonu. Zcela vzadu vlevo je zachycený starší pavilon

K z roku 1959 (stržený po havárii v důsledku sněhové kalamity v roce 1963) a vpravo pavilon X z roku 1961 (odstraněný v souvislosti s výstavbou pavilonu P v roce 2008). Foto: Karel Hájek.

4

5

vého úřadu pro Moravu a Slezsko⁷ vydaného pro Národní správu majetkové podstaty dědiců Dr. V. Bauera v březnu 1947. K areálu výstaviště byl zámek přičleněn v roce 1953.

V období let 1955–1961 probíhala na výstavišti intenzivní výstavba nových pavilonů pro první ročníky strojírenských výstav a Mezinárodního strojírenského veletrhu. Historické pavilony z roku 1928 v této době vesměs prošly vlnou adaptací a přestaveb. Pavilony Umělecko-průmyslové školy v Praze (Pavel Janák) a Akademie výtvarných umění (Josef Gočár) byly spojeny přístavbou do jednoho provozního celku, pavilony Brno (Bohuslav Fuchs) a Morava (Vlastislav Chroust) byly rozšířeny o funkční přístavbu na místě původně volného parteru na sloupech a kinokavárna (Emil Králík) přišla o své otevřené venkovní schodiště a terasy. Některé z pavilonů z roku 1928, kterým se podařilo přežít válku, byly v období přestavby areálu pro strojírenské výstavy zcela odstraně-

ny. Výstavbě pavilonu C musely v roce 1958 uvolnit místo Elektrotechnický statek (Otakar Vašíček) a Pavilon Československých stavitelů (Jaroslav Rössler). Část původních předválečných pavilonů období intenzivní výstavby přečkala, ale i tyto objekty musely později ustoupit dalším přestavbám areálu. Drobný objekt Zahradnického pavilonu (Jan Mráček) byl zbořen v souvislosti s výstavbou pavilonu D v roce 1967, Pavilon Městské plynárny (Bohuslav Fuchs) v sousedství pavilonu A2 v roce 1972 a Pavilon Národních jednot (Bohuslav Fuchs) byl používán až do roku 1980, kdy na jeho místě vyrostla nová budova tiskového střediska.⁸ V roce 1988 byla demolována část původního vstupního objektu, která zasahovala do stavebního Domu techniky.

V návaznosti na velkorysou přestavbu výstaviště, které byly obětovány některé z předválečných pavilonů, se postupně konstituovala památková ochrana areálu. Koncem 50. let se

Obr. 4. Brněnské výstaviště – pohled na pavilon A, v popředí pavilony Brno a Morava. Dvojice těchto pavilonů dominuje pohledu na areál výstaviště ze střešní terasy výškové administrativní budovy. Otevřený parter obou budov byl při přestavbě v poválečném období dodatečně obestavěn. Foto: Lenka Štěpánková, 2018.

Obr. 5. Brněnské výstaviště – pohled na věž pavilonu G. Při přestavbě pavilonu G realizované v letech 1995–1996 zůstala zachována vyhlídková věž se zavěšenou skleněnou fasádou a jedna z menších bočních věží na severní straně atria. Původní boční křídla pavilonu nahradily dvě velkoprostorové moderní haly s ocelovou nosnou konstrukcí. Foto: Archiv společnosti Veletřby Brno.

československá architektura vymanila z ideového područí socialistického realismu a začala znovu komunikovat se světem. Brněnské výstaviště začalo být oceňováno jako ukázka avantgardní konstruktivistické architektury⁹ a postupně začaly být památkově chráněny jednotlivé významné objekty i areál jako celek. V památkovém katalogu NPÚ¹⁰ je u areálu brněnského výstaviště uvedena památková ochrana od 3. května 1958 (tzn. k datu přijetí zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách). U jednotlivých objektů jsou uvedeny letopočty zapsání do rejstříku: 1964 (pavilon A, pavilon města Brna, Zámek, pavilon G, socha Herkula a sousoší Nový věk), 1983 (pavilon Morava) a 1988 (vzorový rodinný dům). Jmenovité zapsání do rejstříku není uvedeno u obytného domu Svazu československého díla a pozůstatku původního parku v blízkosti zámku (v katalogu NPÚ vedeno jako sady s katalogovým číslem 1000160818_0017); ochrana je zde datována od 3. května 1958.

K dalšímu posunu v oblasti památkové péče došlo po roce 1988 v souvislosti s přijetím dosud platného zákona č. 20/1987 Sb., o státní

■ Poznámky

7 Opis dokumentu se nachází v Moravském zemském archivu, fond KNV Brno (dříve Zemský národní výbor v Brně), předmět Bauerova rampa v Brně, Národní správa; digitální kopie opisu dokumentu v soukromém badatelském archivu Jany Kořínkové.

8 Informace o odstranění původních pavilonů viz Müller (pozn. 1), s. 48, 54, 56.

9 Srov. Karel Pavlík, *Lidé, město, veletrhy: sborník k druhému desetiletí Mezinárodních strojírenských veletrhů a k padesátému výročí vzniku výstaviště v Brně*, Brno 1978, s. 44. – František Kalivoda, *Brno, město práce a pokroku. Exkurze československým veletržním městem*, Brno 1966, s. 130.

10 Výstaviště – areál BVV se zámek (Bauerova rampa), Ústřední seznam kulturních památek, <https://pamatkovy-katalog.cz/pravni-ochrana/vystaviste-areal-bvv-se-zamkem-bauerova-rampa-160818>, vyhledáno 13. 11. 2018.

Památková ochrana objektů a pozemků v areálu BVV – přehled

parc. č.	Katalog NPÚ rejst. č. 47820/7-38 22. 10. 2018 online	Výpis z KN		Vyjádření NPÚ *	poznámka	způsob využití dle KN
		27. 2. 2017 dálkový přístup	23. 10. 2018 KN online			
1	nechráněno		xxx		pavilon Z	
19/1	část		ooo	část	pavilon G	
19/2	část		ooo	část	atrium pavilonu G	ostatní komunikace
21			ooo		bazén v atriu	zeleň
23	nechráněno		xxx		pavilon H	
24/1	část		ooo	část		ostatní komunikace
26/5			ooo		zuby A3 k A2	zeleň
26/6			ooo		zuby A3 k A1	zeleň
27			xxx		pavilon A	
29/1	nechráněno		xxx		divadlo	
29/2	nechráněno		xxx		divadlo	
31	nechráněno		xxx		pavilon Umprum	
34			xxx		vzorový rodinný dům	
41	nechráněno		xxx		objekt hlavního vstupu	
42/1	nechráněno		ooo	Nový věk	nástupní prostor	ostatní komunikace
53	nechráněno		xxx		vzorový nájemní dům	
54	nechráněno		xxx		výšková budova BVV	
58			ooo		pavilon Brno	
59			ooo		pavilon Morava	
71	nechráněno		xxx		pavilon C	
86/17			xxx			zeleň
86/18			xxx			ostatní komunikace
92			xxx		Zámeček	
94/1			xxx			zeleň
94/2			xxx			zeleň
94/3			xxx			zeleň
94/4			ooo			zeleň
94/7			xxx			zeleň
44/3	nechráněno		xxx		schody + část rondelu	vlastník SmB
203/1	nechráněno		xxx		nástupiště a podchod	vlastník DPmB

LEGENDA

ooo kontrolováno dálkovým přístupem do KN dne 23.10.2018, není kulturní památka (pouze ochranné pásmo)

ooo kontrolováno dálkovým přístupem do KN dne 23.10.2018, v KN uvedeno jako kulturní památka

xxx nekontrolováno dálkovým přístupem

* bez rozlišení, zda je výslovně chráněn také pozemek pod památkově chráněnou budovou

■ stavby, budovy

Obr. 6. Analýza vymezení památkové ochrany areálů Výstaviště Brno z října 2018 poukazuje na dílčí nesrovnalosti mezi Ústředním katalogem NPÚ přístupným online, zápisem v katastru nemovitostí a starším stanoviskem NPÚ z roku 2015. Zpracovala: Lenka Štěpánková, 2018.

památkové péči. Podle tohoto zákona bylo v dubnu 1990 rozhodnuto o vymezení památkového ochranného pásma historického jádra města Brna,¹¹ jehož součástí se stal také areál výstaviště. V roce 1991 proběhlo řízení, jehož výsledkem bylo prohlášení celého areálu za kulturní památku.¹² V téže roce byly do

Ústředního seznamu kulturních památek zapísány další objekty: stanice dráhy s podchodem, pavilony Uměleckoprůmyslové školy v Praze a Akademie výtvarných umění, bývalé kino s kavárnou a objekt hlavního vstupu. Od roku 1991 jsou tedy památkově chráněny všechny zbývající dochované objekty, které byly součástí původního výstaviště z roku 1928. V roce 1991 došlo také na památkovou ochranu nejvýznamnějších objektů z druhé etapy budování výstaviště, jmenovitě pavilonů C, F, H, Z a výškové administrativní budovy včetně podnože navazující na obloukovou správní budovu z roku 1928.

Památková ochrana v rozsahu vyhlášeném na přelomu 80. a 90. let minulého století se však vzápětí dostala do konfliktu s potřebami výstavnictví. Vedení veletržní společnosti bylo

Poznámky

11 Městská památková rezervace Brno byla vyhlášena nařízením vlády ČR č. 54 dne 19. 4. 1989.

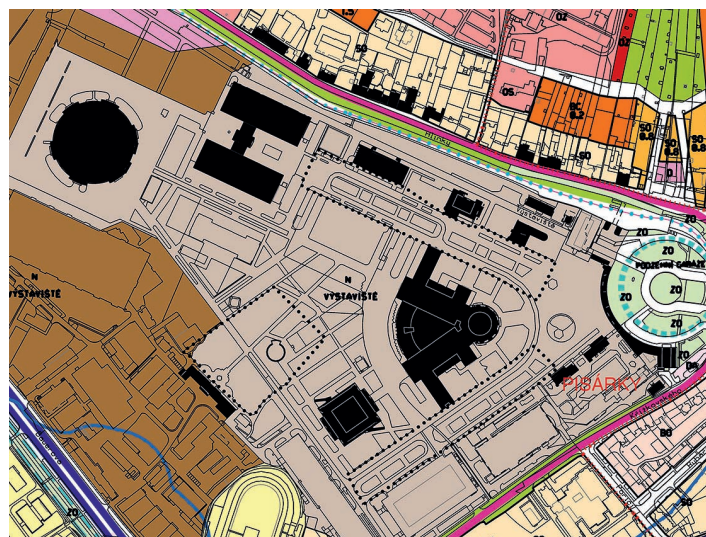
12 Ministerstvo kultury ČR, prohlášení areálu Brněnských veletrhů a výstav za kulturní památku, dopis čj. 13637/91 z 4. 11. 1991. Digitální kopie dokumentu uložena v neveřejné databázi Geografický informační systém BVV, dostupno na vyžádání.

7

8

9

10

Obr. 7. Vyjádření NPÚ datované 2. 10. 2015 zachycuje památkovou ochranu Výstaviště Brno podle Ústředního katalogu kulturních památek. Jako chráněná plocha je vyznačená část centrálního parku před záměčkem a nádvoří pavilonu G. Zvýraznění červenými šipkami autorka. NPÚ, ÚOP v Brně, 2015.

Obr. 8. V Územně analytických podkladech z roku 2016 jsou památkově chráněné objekty vyznačeny černě a památkově chráněné plochy černou šrafou. Jejich rozsah se liší od taxativního výčtu v Ústředním katalogu kulturních památek. Zdroj: Atelier ERA, sdružení architektů Fixel & Pech [zhotovitel]; Územně analytické podklady statutárního města Brna, 2016; Výkres limitů využití území, 2016. Převzato z: https://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OUPR/UPP/UAP_2016/03a_Vykres_limitu_vyuziti_uzemi.pdf, vyhledáno 21. 10. 2020.

Obr. 9. Památková ochrana areálu podle platného Územního plánu města Brna z roku 1994 v platném znění z roku 2020. Památkově chráněné objekty jsou vyznačeny černě a chráněné plochy černou tečkovanou obrysovou čarou. Územní plán města Brna z roku 1994 ve znění platných vydaných změn, Plán využití území [listy 39 a 40], 2020. Převzato z: https://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OUPR/UPmB_uplne_zneni/GRAFICKA_CAST/Plan_vyuziti_uzemi_kladolist.pdf, vyhledáno 21. 10. 2020.

Obr. 10. Stavební vývoj výstaviště v období 1928–2018. Je patrné, že rozmístění pavilonů se opakovaně měnilo, stále však v intencích původní urbanistické kompozice. Současné objekty jsou vyznačeny tmavou šrafou, obrysy reprezentují starší objekty. Zpracovala: Lenka Štěpánková, 2020.

nuceno přizpůsobit areál intenzivnímu provozu, jež podnítily změny politických, společenských a hospodářských podmínek, a hned v roce 1991 podalo návrh na zrušení památkové ochrany areálu jako celku s poukazem na skutečnost, že podle § 2 zákona o státní památkové péči lze za kulturní památku prohlásit pouze věc nebo soubor věcí, nikoliv územní celek.¹³ Během následující dekády se v areálu odehrála řada stavebních změn, přičemž jednotlivé stavební akce byly v souladu s duchem i literou zákona o památkové péči předmětem konzultací a schvalování ze strany zástupců památkové péče a řízení ve věci zrušení památkové ochrany areálu po celou dobu probíhalo na pozadí.¹⁴ Nejvýznamnější investiční akcí 90. let byla přestavba pavilonu G (1996). Důvodem pro nahrazení historických bočních křídel novými velkoprostorovými výstavními halami nebyl v tomto případě primárně požadavek na navýšení výstavní plochy, nýbrž havarijní stav původních železobetonových konstrukcí, které musely být už dříve strženy.¹⁵ Z autentických historických konstrukcí přestavba zachovala vyhlídkovou věž a jednu z menších bočních věží na severní straně atria. Nová podoba pavilonu¹⁶ navázala na historickou kompoziční osu a přitom umožnila budoucí rozvoj západní části výstaviště v intencích Generelu BVV 1977. Z pohledu památkové péče se záměr veletržní společnosti propojit pavilony ve východní části výstaviště systémem krytých nadzemních spojovacích chodeb – pasarelů jevil jako kontroverzní. Nakonec se podařilo najít přijatelné a architektonicky přesvědčivé řešení¹⁷ a v letech 1992–1994 byly pasarely propojeny pavilony B, C, D a E, později, v roce 1999 přibyla spojovací chodba také mezi pavilony A a C. Z památkově chráněných budov prošly v 90. letech rekonstrukcí administrativní budova (1994) a pavilon C (1998).

Po roce 2000 se ustálila památková ochrana areálu jako souboru památkově chráněných budov a vybraných významných ploch.¹⁸ Modernizace areálu v této době stále probíhala a při výstavbě v areálu hrálo stanovisko orgánů památkové péče vždy významnou roli. V první dekádě nového milénia přibýly na brněnském výstavišti tři moderní velkoprostorové výstavní haly – pavilony V (2000), F (2003) a P (2009), přičemž každý z těchto pavilonů nahradil několik menších starších pavilonů z poválečného období. Vzhledem k tomu, že se výstavba koncentrovala primárně v západní části areálu, byl jediným památkově chráněným objektem, který musel být při modernizaci areálu odstraněn, pavilon F (Evžen Šteflíček, 1957). Na základě několika odborných posudků a s přihlédnutím k havarijnímu stavu do-

sloužilých konstrukcí rozhodlo Ministerstvo kultury ČR o zrušení jeho památkové ochrany s tím, že svědectvím o dané etapě stavebního vývoje zůstává do budoucna pavilon H od stejného autora z téhož období.

Pokud jde o renovaci stavebních objektů areálu výstaviště a chápání památkových hodnot v průběhu celé jeho historie, můžeme rozlišit několik klíčových období, která by se ve vztahu k významným etapám stavebního rozvoje dala označit za komplementární. Od svého vzniku bylo výstaviště až do konce 50. let vnímáno jako současná architektura. O zachování konkrétních objektů se proto rozhodovalo na základě jejich užitné hodnoty nebo výtvarné kvality; historické hledisko v tomto období nehrálo zásadní roli. V tomtéž duchu probíhala i první fáze poválečné obnovy v letech 1946–1955, po níž následovalo období přestavby areálu pro strojírenské výstavy a Mezinárodní strojírenský veletrh. Teprve v 60. letech v souvislosti s introdukcí nových materiálů, technik i výtvarného jazyka do stavebnictví začala být v kontrastu k soudobé architektuře naplno vnímána také historická hodnota původní meziválečné architektury.¹⁹ Největší pozornosti a péče se památkám v areálu brněnského výstaviště dostávalo v období od 70. let do poloviny 90. let, kdy už požívaly památkové ochrany. Toto období symbolicky ohraničují dvě klíčové akce – rekonstrukce pavilonu A a přestavba pavilonu G. Během následující etapy další modernizace areálu spojené s výstavbou nových hal ustoupily zájem o jednotlivé památky i snahy o smysluplné využití některých původních historických pavilonů a objektů do pozadí. V souvislosti s celkovou přestavbou areálu se naopak objevil nový zájem o ochranu jeho urbanistické kompozice,²⁰ který představuje klíčové téma dnešní debaty o podobě památkové péče ve vztahu k areálu výstaviště.

Současný stav památkové ochrany areálu

V současnosti je památková ochrana areálu v souladu s dikcí zákona č. 20/1987 Sb. definována zápisem konkrétních objektů (budov a soch) a parcel v Ústředním katalogu kulturních památek a zanesením památkové ochrany do katastru nemovitostí. Přestože o nutnosti památkové ochrany jednotlivých objektů panuje v zásadě mezi veletržní společností jako vlastníkem a provozovatelem areálu a orgány památkové péče shoda, mohou příležitostně při posuzování konkrétních stavebních záměrů v areálu nastávat nejasné situace způsobené ne zcela přesným vymezením konkrétních částí parcel²¹ nebo dílčím nesouladem mezi záznamy v památkovém katalogu a katastru nemovitostí. Z přehledu památkové

■ Poznámky

13 Brněnské veletrhy a výstavy, žádost o zrušení prohlášení věci za kulturní památku, dopis adresovaný ministru kultury čj. 4/259/94 z 3. 11. 1994. Digitální kopie dokumentu uložena v neveřejné databázi Geografický informační systém BVV, dostupno na vyžádání. Redukci rozsahu památkové ochrany požadovala veletržní správa s odvoláním na skutečnost, že podle litery zákona nelze za památku prohlásit území, nýbrž pouze soubor staveb nebo věcí. V seznamu památkově chráněných objektů byl při řízení v roce 1990 zapsán „palác B.V.T.: s vyhlídkovou věží“ (pavilon G), který však byl z důvodu havarijního stavu odstraněn na základě povolení čj. OVÚP 1813/90-Pří-274/F už v roce 1990, což veletržní správa interpretovala jako formální nedostatek řízení, při němž nebyl místním šetřením zjištěn skutečný stav věcí.

14 Brněnské veletrhy a výstavy, řízení o zrušení prohlášení věci za kulturní památku, dopisy adresované Ministerstvu kultury ČR urgující vyjádření ve věci zrušení prohlášení za kulturní památku čj. 4/30/96 z 13. 12. 1996, čj. 4/8/97 z 15. 7. 1997 a průvodní dopis k doplnění podkladů k řízení z 31. 5. 1999. Digitální kopie dokumentů uložena v neveřejné databázi Geografický informační systém BVV, dostupno na vyžádání.

15 Při výstavbě pavilonu v letech 1927–1928 byl použit bauxitový cement. Tehdy nebylo známo, že u hlinitanových betonů může po čase dojít ke korozi a narušení výtvarného spojení se ztrátou únosnosti konstrukce, což nastalo právě v tomto případě. Původní boční výstavní haly pavilonu byly jako bezpečnost ohrožující a neopravitelné vyloučeny z užívání v roce 1987 a odstraněny v roce 1990. K budování pavilonu a stavebnětechnickým problémům stavby již v době jejího vzniku viz Dagmar Černoušková, Obchodně živnostenský pavilon Brněnských výstavních trhů, *Průzkumy památek* 3, 1996, sv. 2, s. 101–110.

16 Koncepce přestavby vznikla v Odboru hlavního architekta BVV (Zdeněk Müller, Jaromír Stříbrný), projekt nového pavilonu a rekonstrukce následně zpracoval ateliér Rudiš (Viktor Rudiš, Martin Rudiš a Zdeňka Vydrová).

17 Autory architektonického řešení pasarelů byli Dagmar a Miroslav Velehradští.

18 V GIS BVV je uložena digitální kopie plánu areálu s vyznačením památkově chráněných objektů a ploch, který (s výjimkou některých ploch zeleně) koresponduje se současným vymezením souboru objektů a ploch v katalogu NPÚ. Plánek je ručně datovaný 20. 1. 2000, opatřený poznámkou „odsouhlaseno s pam. úřadem“ a podpisem Ing. Šmerek Robert.

19 Po první fázi vyhlášení památkové ochrany s přijetím zákona č. 22/1958 Sb. následovala v roce 1964 druhá vlna, kdy bylo do rejstříku památek připsáno šest dalších staveb včetně nejvýznamnějších pavilonů A a G.

20 Především v souvislosti s výstavbou pavilonu V (1999–2000) a plánem výstavby nového pavilonu D (projekt 2017–2020); oba pavilony jsou situovány v centrální části areálu v sousedství pavilonu A, respektive A a C.

21 Památkový katalog NPÚ definuje jako památkově chráněné plochy v souboru *Výstaviště – areál BVV se zámkem*

11

12

Obr. 11. Brněnské výstaviště – letecký pohled na pavilon A. Pavilon A (původně Obchodně průmyslový palác) byl při celkové rekonstrukci v letech 1980–1982 doplněn o obloukovou přístavbu kancelářského traktu. Později byla hala A1 spojena s pavilonem C krytou spojovací chodbou, tzv. pasarelem. Foto: Archiv společnosti Veletrhy Brno.

Obr. 12. Brněnské výstaviště – letecký pohled na areál. Starší pavilony A, B, C, D a E situované podél jedné z historických veletržních os ve východní části areálu byly v 90. letech navzájem propojené systémem spojovacích chodeb. Dvě nové haly pavilonu G navázaly na závěr druhé historické osy a současně položily základ prostorového uspořádání západní části areálu. Foto: Archiv společnosti Veletrhy Brno.

chráněných objektů a ploch (obr. 6) je patrné, že v rámci areálu není zcela jednotně ošetřena ochrana jednotlivých objektů a pozemků.²² Tato nejednoznačnost je důsledkem postupného vývoje památkové ochrany a bylo by žádoucí usilovat do budoucna o její odstranění.

I přes zmiňované dílčí nejasnosti je památková ochrana jednotlivých objektů v areálu výstaviště v zásadě srozumitelně definována a její vymezení slouží jako vodítko při plánování i posuzování rekonstrukcí a přestavb v areálu výstaviště. Oproti tomu míra a způsob památkové ochrany výstaviště jako svébytného prostoru s unikátní dochovanou urbanistickou kompozicí a ochrana této kompozice nemá oporu v zákoně o státní památkové péči a není ani jednoznačně definována v územně plánovací dokumentaci. Platný územní plán města Brna z roku 1994 definuje v rámci výstavního areálu jednotlivé památkově chráněné objekty a také významné plochy památkově chráněné zeleně; toto vymezení ploch však neodpovídá způsobu, jakým je památková ochrana ploch definována v památkovém katalogu NPÚ a v katastru

nemovitostí. Stejně tak územně analytické podklady z roku 2016 vymezují chráněné plochy způsobem, který neodpovídá zápisu v památkovém katalogu, přestože jsou v legendě takto explicitně označeny. Kromě toho, že způsob ochrany urbanistické kompozice v územně plánovací dokumentaci není jednotný, fakticky pouze rozšiřuje soubor chráněných objektů o některé další parcely, čímž přispívá k nejednoznačnosti rozsahu ochrany, aniž by dokázal lépe postihnout samotnou esenci urbanistického konceptu (obr. 7–9).

Problémy památkové ochrany v praxi

Existující rozpory mezi vymezením památkové ochrany podle Ústředního katalogu kulturních památek a v katastru nemovitostí na jedné straně a v územně plánovací dokumentaci na straně druhé zjevně vyplývají z potřeby ochránit také celkovou urbanistickou kompozici areálu. Ochrana kompozičních principů v územně plánovací dokumentaci je však do jisté míry vágní a při rozhodování v území obtížně uchopitelná. Nebylo by tedy do budoucna lepším řešením chránit areál výstaviště jako památkovou zónu, což je prakticky jediný další možný způsob ochrany, který připadá v úvahu podle zákona o památkové péči?

Exkurz do historie napovídá, že podobný způsob památkové ochrany už byl jednou uveden do praxe, avšak výsledkem byl intenzivní odpor ze strany vlastníka a provozovatele areálu, který v konečném důsledku vedl až k výrazné redukci památkové ochrany. Jednalo se v tomto případě pouze o obvyklý střet zájmů památkové péče s komerčním zájmem majitele, nebo v případě fungujícího veletržního areálu existují i další důvody, kvůli kterým tento způsob památkové ochrany není pro dané území vhodný? Nabízí se dvě možná vysvětlení,

z nichž jedno spočívá v objasnění podstaty pojmu veletržní areál, zatímco druhé klade důraz na skutečnost, že se jedná o fungující areál.

Brněnské výstaviště je často mylně chápáno především jako kulturní a společenské centrum, podobně jako například starší výstaviště v Praze-Holešovicích nebo výstaviště Flora Olomouc. Ve skutečnosti však brněnský areál v průběhu svého vývoje prodělal zásadní transformaci v komerční veletržní areál, přičemž se tato změna neodehrála až po roce 1989, nýbrž byla intenzivně připravována přinejmenším od poloviny 70. let minulého století.²³ Rozdílný charakter jednotlivých výstavních

■ Poznámky

(Bauerova rampa) položku sady s katalogovým číslem 1000160818_0017. Jedná se o pozemky parc. č. 94/1, 94/2, 94/3, 94/4, 94/7, 86/17, 86/18 a 24/1 (část). U parcely 24/1 se však jedná pouze o její malou část a její památková ochrana není vedena v katastru nemovitostí.

²² Ve většině případů je chráněna historická budova včetně pozemku (např. pavilon A, pavilony Brno a Morava, vzorový rodinný dům), v některých případech však v taxativních výčtech chráněných položek poněkud překvapivě nefigurují pozemky. Spolu s pavilonem A jsou mj. výslovně památkově chráněny parcely 26/5 a 26/6, které jsou definovány zahradní úpravou z počátku 80. let. Specifický případ představuje pavilon G, kde jsou autentické památkově chráněné části budovy součástí většího stavebního celku mladšího data.

²³ Způsob dobového uvažování o veletržním areálu ilustrují sborníky z mezinárodních symposií konaných v letech 1975 a 1978, které doprovázely přípravu Generelu BVV 1977. Podrobnosti viz Zdeněk Lang (ed.), *Veletrhy v roce 2000: mezinárodní symposium, 3.–5. října 1978 v Brně: sborník přednášek, Brno 1979. – Idem (ed.), Sborník symposia o výstavní tvorbě: Brno 3.–4. prosince 1975, Brno 1975.*

areálů v České republice se odráží také v územně plánovací dokumentaci. Pražské holešovické výstaviště je v územním plánu vymezeno jako plocha pro kulturní a církevní stavby, olomoucké výstaviště jako plocha veřejné vybavenosti a rekreace (městské sady) a brněnské výstaviště jako zvláštní areál veřejné vybavenosti komerční.²⁴ Provoz veletržního areálu si v poválečném období vyžádal řadu stavebních změn, přičemž tehdy realizované pavilony nebyly většinou koncipovány jako běžné budovy, nýbrž jako dočasné objekty na pomezí stavby a exponátu s tomu odpovídající kvalitou provedení a životností. Docházelo tak i k opakovaným přestavbám téhož místa, a právě tato míra změn, k nimž v území docházelo, veletržní areál zásadně odlišuje od ostatních památkových zón, pro které je naopak typická dlouhodobá stabilita stavebních hmot a objemů (obr. 10).

V tomto kontextu je zajímavé, že obě hlavní historické kompoziční osy nebyly přestavbami v minulosti dotčeny prakticky vůbec, přestože striktně formálně vzato památkově chráněné ve skutečnosti nejsou.²⁵ Pravděpodobně je před nevhodnými zásahy dostatečně ochránila jejich nesporná, intuitivně vnímaná kvalita a schopnost efektivně organizovat prostor a provoz v areálu.

Pokud pochopíme rozdíl mezi výstavištěm jako kulturním a společenským centrem a veletržním areálem a uvědomíme si, jakým způsobem veletržní areál funguje, začne být zřejmé, proč se památková ochrana území jako celku nutně s provozem areálu dostává do konfliktu. Veletržní areál je ze své podstaty předmětem častých adaptací a území musí být schopné adekvátně a pružně reagovat na požadavky generované jeho užíváním. V případě brněnského výstaviště je výstavnictví původní, primární funkcí v území a veletržní provoz se všemi jeho požadavky zde představuje mechanismus, který stavby v areálu historicky formoval do jejich současné podoby. Nelze je proto jednoduše srovnávat s památkami, které byly teprve druhotně upraveny pro kulturní nebo společenské využití, a jsou na ně proto kladey požadavky jdoucí proti jejich původní koncepci. Nabízí se srovnání s industriálními areály, které se také mohou stát předmětem památkové péče po ukončení provozu, avšak dokud slouží svému původnímu účelu, není v jejich případě reálné uvažovat o památkové ochraně území a vzniku památkové zóny (byť mohou zahrnovat jednotlivé památkově chráněné budovy). Nejde přitom primárně o to, že by prováděné úpravy a změny v území byly se zájmy památkové péče nutně v rozporu. Jak ilustruje případ brněnského výstaviště, může

rozvoj území plánovaně nebo i samovolně probíhat ve shodě s ochranou hlavních urbanistických hodnot. Problematické a pro komerční veletržní (stejně jako pro průmyslový) provoz zásadním způsobem omezující jsou především legislativní dopady památkové ochrany území, nutnost v případě stavebních adaptací absolvovat předběžná jednání a správní řízení a z toho vyplývající omezená suverenity a limitovaná flexibilita ve věci rozhodování v území.

Shrnutí

Brněnský veletržní areál hrál v minulosti důležitou a dosud zřejmě ne zcela doceněnou roli v kulturních dějinách Československa²⁶ i v poválečné historii města Brna.²⁷ V současnosti má areál významné postavení i v mezinárodním kontextu, neboť je vnímán řadou zahraničních odborníků jako jeden z nejpozoruhodnějších příkladů meziválečné a poválečné světové architektury a urbanismu. Na jeho dnešní podobě se podílelo několik generací významných architektů, ale také politiků, průmyslníků, techniků, urbanistů a výtvarníků. Z tohoto důvodu se nepochybně jedná o památku mimořádného významu, jejíž ochrana je nanejvýš nutná a žádoucí, přičemž konkrétní forma této ochrany by zjevně měla jít určitým způsobem nad rámec ochrany jednotlivých stavebních prvků a zahrnovat také celkové urbanistické řešení i samotnou funkční náplň v území. Jakým způsobem by však takové ochrany bylo možné docílit, aby současně nebránila hlavní funkci areálu – jeho praktickému využití k veletržnímu výstavnictví, které samo o sobě představuje jednu z hodnot vypovídajících o historii místa? To by se mělo stát předmětem úvah a odborné mezioborové diskuse, ve které by kromě zastupců památkové péče měly stejně intenzivně zaznít i hlasy urbanistů, architektů, ale také (stejně jako v minulosti) odborníků na výstavnictví a veletržní podnikání, aby bylo zajištěno, že zvolená forma ochrany přispěje nejen k zachování hodnot v území, ale také k jejich kultivaci a propagaci a umožní adekvátní stavební rozvoj brněnského výstaviště i v budoucnu. Nelze přitom vyloučit, že se památková ochrana objektů i památková ochrana urbanistických hodnot definovaná prostřednictvím územního plánování ukáží být jenom dílčími nástroji, které je nutné doplnit o další opatření z oblasti rozvojových strategií a kulturních politik.

Tento text vznikl za finanční podpory VUT Brno v rámci grantového projektu FA-J-20-6469 Stavební vývoj a ochrana památek moderní architektury v kontextu veletržního areálu realizovaného v období 03/2020–12/2020.

■ Poznámky

24 Svým charakterem brněnskému areálu více odpovídají výstaviště v Českých Budějovicích, které je v územním plánu označeno jako smíšené území s bydlením kolektivního charakteru (sic!), a moderní veletržní areál v Praze-Letňanech, který vznikl v roce 2002 v ploše smíšené, částečně pro nerušící výrobu a služby. Tyto rozdíly vypovídají o odlišném charakteru jednotlivých areálů, ale pochopitelně také o nesystematickém přístupu územního plánování jako disciplíny; respektive o jeho určité bezradnosti ve vztahu k fenoménu výstavišť.

25 Kompoziční osy se stromořadím jsou sice označeny jako památkově chráněné v Územním plánu města Brna z roku 1994, ale jejich památková ochrana není zapsána v Ústředním seznamu kulturních památek ani v katastru nemovitostí.

26 Miroslav Jeřábek, K ideové rovině Výstavy soudobé kultury v Československu v Brně roku 1928, *Brno v minulosti a dnes* 21, 2008, s. 315–340.

27 Rostislav Koryčánek, Brno, město veletrhů, in: *Na prahu zítřka. Brněnská architektura a vizuální kultura období socialismu*, Brno 2014, s. 17–56.